

різні методи і теорії для інтерпретації даних. Аналізуються дослідження, спрямовані на вивчення схильності до корупції. Розглядаються індивідуальні особливості людей, схильних до корупції. Виявлено три типи людей, які піддаються ризику корупції. Результати досліджень можуть бути застосовані до осіб, які керують суспільним багатством; до представників професій із загрозою корупції; до політиків, юристів, поліцейських, спортивних активістів, директорів тощо.

Ключові слова: тип особистості, корупція, психопатичні особистості

Подано до редакції 11.07.14

УДК: 159.96

К. В. Тімова

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО СТРАХУ САМОТНОСТІ

Стаття присвячена узагальненню та систематизації теоретичних підходів до розуміння переживання страху самотності. Виділені види самотності та їх роль у формуванні ставлення до страху самотності.

Ключові слова: самотність, страх самотності, ізолюваність, суб'єктивна віддаленість, втрата, замкненість.

Постановка проблеми. З огляду на події в країні та світі проблема страху самотності загострюється в повсякденному житті і все більше привертає увагу психологів, філософів. Страх не просто стає негативним явищем, а й способом порятунку, виходу з явної вражаючої внутрішньої розгубленості. Сучасна людина шукає вихід через страх як засіб самозбереження. З одного боку, в такому випадку, страх може стати стримуючим "помічником", який оберігає від імпульсивних дій, вчинків. З іншого – перетворюється на стан, що призводить до незрозумілого невротичного почуття особистісної ізолюваності. Патологічні сторони прояву ізолюваності як невротичної самотності вивчали К. Хорні, Е. Фром, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мей (внутрішній неспокій, духовна порожнеча, нудьга) [11, с. 398].

Ставлення до себе є однією з найважливіших психологічних особливостей, оскільки визначає потенціал людини і приймає участь в життєдіяльності особистості. Розуміння страху самотності, ставлення до нього через звернення суб'єкта на самого себе і на власне переживання на сьогодні залишається нагальною проблемою, що обумовлює актуальність представленої теоретично-аналізу.

Ставлення до себе, розуміння себе, що допомагає впоратися з власними переживаннями і вчить діяти в складній ситуації узгоджено і цілісно, – важливе питання не тільки практичної, але і наукової психології.

Мета статті полягає в розкритті видів ставлення до страху самотності та відповідні ним індивідуально-психологічні особливості особистості.

Відповідно до мети нашого дослідження були поставлені наступні **завдання**:

1. Виділити поняття самотності серед споріднених йому понять (ізоляція, усамітнення, відчуження та ін.).
2. Розглянути страх самотності як суб'єктивне переживання в якості самостійного феномена.
3. Дослідити підходи до вивчення ставлення до страху самотності і виокремити види самотності.

Слід зазначити, автори, що торкалися проблеми ставлення до себе (Л. В. Волошинська), вказують, що в науковій літературі поняття має термінологічні розбіж-

ності у визначенні. Ставлення до себе може розглядатися як самоповага (Ю. Є. Альошина та Л. Я. Гозман, І. С. Кон, В. В. Столін), самосприйняття (О. М. Дубовська, М. В. Кроз), самоцінність (М. С. Каган, А. М. Еткінд), І. І. Чеснокова розглядає ставлення до себе як емоційно-ціннісне ставлення та ін. [1, с. 79]. Осмислення феномену самотності, його переживання і боязкості має філософські корні. Страх самотності вивчався Аристотелем, Платоном, Сенекою, Епікуром. Пізніше філософсько-психологічні аспекти проблеми переживання страху самотності відображалися в працях екзистенціалістів, які мають важливе значення для нашої роботи (С. К'єркегора, Е. А. Бердяєва, А. Камю, Ж.-П.-Сартра, К. Мустака, С. Л. Франкла, М. Хайдеггера, І. Ялома та ін.).

Багато аспектів самотності знайшли своє відображення в працях таких дослідників, як О. В. Данчіва, М. І. Буянов, Ю. М. Швалб, Н. Хамітов, А. С. Гагарін, Л. І. Старовойтова, С. Г. Корчагіна та ін.

Розглядаючи самотність, більшість вчених не дає їй конкретного визначення, оскільки поняття є до певної міри очевидним. Методологічна плутанина виявляється передусім в змішуванні понять "самотність", "усамітнення" та "ізолюваність".

Зрозуміло, що поняття різняться між собою. Тобто, деякі автори наполягають на тому, що їх не можна синонімізувати. Інші, такі як Ю. М. Швалб та О. В. Данчева, допускають їх об'єднання.

Розводячи в своїх роботах ці поняття, У. Садлер і Т. Джонсон наголошують на тому, що ізоляцію неможливо відчувати і переживати, вона є поза особистістю. Прикладом того є тюремне ув'язнення. Самотність вказує на дисгармонію між "Я" і "Вони", розлад зі світом чи самим собою. При розведенні цих понять стає також зрозумілим, що ізоляція в більшій мірі пов'язана з фізичною ізолюваністю, просторовою локалізацією по відношенню до соціального оточення [3].

На думку таких вчених, як М. Міцеллі, Б. Мораш, Л. Пепло, усамітнення не обов'язково пов'язано з самотністю як з тяжким емоційним станом, що викликає страх, тобто людина може бути суб'єктивно щасливою в

мирському усамітненні [5].

С. Корчагіна дає власне визначення самотності, відокремлюючи її від інших суміжних понять. "Самотність – це психічний стан людини, що відображає переживання своєї відокремленості, суб'єктивної неможливості чи небажання відчувати адекватний відгук, прийняття та визнання себе іншими людьми" [3, с. 14].

Страх самотності як суб'єктивне переживання може бути присутнім у кожної людини. Унікальність його полягає в тому, що проявляється він у кожної людини з різною силою і має індивідуальні особливості.

Е. Н. Заворотних зауважує, що найбільш точно демонструє цілісну реакцію людини на ситуацію, в тому числі ситуацію самотності, поняття "переживання". "Переживання є процесом усвідомлення і відчуття особистісного значення факту, події, ситуації, де відбувається безперервна взаємодія когнітивних і афективних компонентів при збереженні результуючої ролі останніх" висловлюється Г. Р. Шагівалеева з цього приводу [10].

Таким чином, самотність не може розумітися в якості якогось почуття чи психічного стану, що відрізняється від усіх інших почуттів і станів. Самотність є переживанням, що уособлює всі інші почуття емоції і різні психологічні стани. Тому, на думку дослідниці, необхідно розглядати самотність як переживання, "а переживання як самостійне психічне явище"[2]. Таким чином, самотність – це те, що переживається, зміст переживання.

Теоретичний аналіз наявних досліджень і підходів в психології до даної проблематики, спонукав нас до вивчення і виокремлення умовних видів ставлення до страху самотності.

1. *Внутрішня віддаленість*. Корчагіна називає цей вид відчуженістю, крайньою формою яких виступає відокремленість від інших людей, норм, цінностей, певної групи, світу в цілому[4].

У творі художньої літератури "Степовий вовк" Г. Гессе герой переживає нестерпну самотність, оскільки зазнає невдачі в пошуку притулку в комусь іншому. Це не та самотність, яка може вилікуватись любов'ю або дружбаю, вона вимагає ставлення іншого порядку. Екзистенційна самотність проявляється також тоді, коли людина відчуває "прірву" між собою та іншими або – що загальноприйняті смисли неприйнятні для її внутрішнього світу. Даний тип самотності ілюструє невимушену ізоляваність, що не має нічого спільного з фізіологічною ізоляваністю.

2. *Самотність-втрата*. Ставлення до самотності як до втрати найчастіше є наслідком втрати близьких, незворотності стосунків. Супроводжується кризовістю як реакцією на різкі зміни в житті.

Страх самотності певною мірою пов'язаний зі страхом смерті. Йдеться про те, що самотність стає не тільки біологічною смертю, а і втратою певної кількості значущих для особистості зв'язків не просто соціальних, а й екзистенційних, духовних, буттєвих, що наповнює людину смыслом.

3. *Самотність-замкненість*. Невротична самотність, характеризується навмисною відстороненістю від інших, пов'язана з наявністю афекту, наявність якого була спровокована травмуючим досвідом (близько до захисного механізму З. Фрейда).

Звертаючись до праць екзистенціалістів, які найбільше приділяли увагу самотності і боротьбі з нею, ми

бачимо іншу сторону розуміння даного феномену. На їх думку, самотність є основою будь-якого індивідуального буття людини, її власного вибору, який проявляє себе через усамітнену ізоляваність. Людина, яка переживає подібне, віддаляється від інших тільки тоді, коли не знаходить емоційного відгуку від них, начебто стикається з розумінням своєї самотності у світі.

Духовне відчуження від інших, відстороненість, яка не має нічого спільного з соціальною значущістю, стає на заваді самоздійсненню людини не тільки для себе, а й для іншого. Тут ми перетинаємося з поняттям трансценденції, самотрансценденції, того що виходить за межі можливого досвіду. В. Франкл вказує на важливість трансценденції – кожна людина прагне до певного ідеалу, що сприяє виходу "за межі її меж", без саморуйнування [8]. Самотрансценденція дає змогу людині відчувати себе щасливішою, яка і є сутністю її існування. "Бути людиною – означає бути спрямованим не на себе, а на щось, або на когось іншого. Це щось інше – є чимось об'єктивним і смислоутворюючим... Зверненість на іншого як Іншого є умовою любові. Якщо ж людина звернена на себе, то нестачу любові вона компенсує невротично підвищеним лібідом, що виражається у великій кількості сексуальних стосунків". Смысл самотрансценденції полягає в автентичності, розумінні власної багатомірності. В такому значенні самотності виявляється не тільки негативне значення. С. Кьеркегор вбачав в самотності замкнуте коло, з якого можна вибратися тільки завдяки Богові.

Можливо, саме таке ставлення до страху самотності пропонують екзистенціалісти, самотність, яку необхідно не допускати. Саме про це говориться, коли мається на увазі самотрансценденція. Адже, згідно твердженням Гегеля с приводу самотності, людині за вади власної суб'єктивності необхідно віддалитися від інших заради власної самотності.

Ж.-П. Сартр зауважує на тому, що людина продовжує свій шлях до себе, тому пов'язана самотністю, страх самотності тут виявляється в страху перед важливістю вибору між прийняттям власного шляху і невідступністю від нього[6].

А. У. Хараш, вивчаючи психологію самотності, розглядає самотність як позитивне явище до якого не потрібно ставитися з почуттям страху. "Людина, що назвала себе самотньою, гідна не співчуття, а білої заздрості, бо це означає, що вона прийшла до усвідомлення реальності свого буття і знайшла безмежний простір для дозрівання і розвитку. Так що не поспішай співчувати, коли ближній твій оголосив себе самотнім; і не чекай співчуття, коли визнаєш самотнім самого себе"[9].

Наші наукові розвідки із запропонованої проблематики показали ставлення до самотності дослідників, що дозволило нам дійти висновків:

1. Самотність слід відрізняти від споріднених понять, таких, як ізоляція, усамітнення, відчуження, аномія і депресія. Термін "самотність" виступає загальним, найбільш широким серед цих понять.

2. Феномен самотності багатомірний, тому ставлення до нього може видозмінюватися в залежності від складності його переживання.

3. Існують такі види переживання самотності, як суб'єктивна віддаленість, самотність-втрата, самотність-замкненість.

Перспективним для розвитку даної проблематики може бути дослідження страху самотності у контексті кризової ситуації. Крім того, цікавим для дослідження

самотності може буди її зв'язок з іншими складними екзистенційними феноменами, такими, як страх, смерть, безглуздя та свобода.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошинська Л. В. Теоретичні підходи до визначення понять ставлення до здоров'я та валеонастановлення особистості / Л. В. Волошинська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія і педагогіка". – 2012. – № 20. – С. 78–84.
2. Заворотных Е. Н. Одиночество как психологический феномен / Е. Н. Заворотных // Матер. науч.-практ. конф. "Ананьевские чтения – 2006"; под ред. Л. А. Цветковой, А. А. Крылова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 81–82.
3. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества / С. Г. Корчагина. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 196 с.
4. Корчагина С. Г. Психология одиночества: [учеб. пособ.] / С. Г. Корчагина. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 228 с.
5. Пепло Л. Одиночество и самооценка / Л. Пепло, М. Мицели, Б. Мораш // Лабиринты одиночества / сост. Н. Е. Покровский. – М.: Прогресс, 1989. – С. 169–191.
6. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М.: Изд-во иностр. лит., 1992. – С. 19–344.

REFERENCES

1. Voloshynska, L. V. (2012). *Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniat stavlennia do zdorov'ia ta valeonastanovlennia osobystosti [Theoretical approaches to the definition of concepts related to health and valeological education of personality]*. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Psykhohihiia i pedahohika" – Scientific Journal of the National University of Ostroh Academy, 20, 78-84 [in Ukrainian].
2. Zavorotnykh, Ye. N. (2006). *Odinochestvo kak psikhologicheskii fenomen [Loneliness as a psychological phenomenon]*. Proceedings of *nauch.-prakt. konf. "Ananevskiiye chteniya – 2006"* – Scientific and practical conference "Ananev readings – 2006". (pp. 81-82). St. Petersburg: Izd-vo SPbGU [in Russian].
3. Korchagina, S. G. (2005). *Genesis, vidy i proyavleniya odinochestva [Genesis, types and manifestations of loneliness]*. Moscow: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut [in Russian].
4. Korchagina, S. G. (2008). *Psikhologiya odinochestva [Psychology of Loneliness]*. Moscow: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut [in Russian].
5. Peplo, L., Mitseli, M., & Morash, B. (1989). *Odinochestvo i samoosenka [Loneliness and self-esteem]*. *Labirinty odinochestva – Labyrinths of Loneliness*. (pp. 169-191). Moscow: Progress [in Russian].
6. Sartr, Zh.-P. (1992). *Ekzistentsializm – eto gumanizm*

К. В. Тутова

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЯ К СТРАХУ ОДИНОЧЕСТВА

Данная статья посвящена обобщению и систематизации теоретических подходов к пониманию переживания страха одиночества. Выделены виды одиночества и их роли в формировании отношения к страху одиночества.

7. Уильям А. Лабиринты одиночества: пер. с англ. / А. Уильям, А. Садлер, Томас Б. Джонсон /сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
9. Хараш А. У. Психология одиночества / А. У. Хараш // Педология. Новый век. – 2000. – № 4. – С. 7–16.
10. Шагивалеева Г. Р. Одиночество и особенности его переживания студентами: [моногр.] / Г. Р. Шагивалеева. – Елабуга : Изд-во ОАО "Алмедиа", 2007. – 157 с.
11. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом; пер. Т. С. Драбкиной. – М.: Класс, 1999. – 565 с.
12. Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation / eds. By R. Weiss. – Cambridge: MIT Press, 1973. – 384 p.
13. Rokach A. The causes of oneliness / A. Rokach, H. Brock // Psychology: A Journal of Human Behavior. – 1996. – № 33. – P. 1–11.

[Existentialism is a Humanism]. Moscow: Izd-vo inostr. lit. [in Russian].

7. Uilyam, A., Sadler, A., & Dzhonson, Tomas B. (1989). *Labirinty odinochestva [Labyrinths of Loneliness]*. (Trans.). Moscow: Progress [in Russian].
8. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla: sbornik [Man's Search for Meaning: Collection]*. (D. A. Leontyev, M. P. Papush, E. V. Eydman, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
9. Kharash, A. U. (2000). *Psikhologiya odinochestva [Psychology of loneliness]*. *Pedologiya. Novyy vek – Pedology. New Century*, 4, 7-16 [in Russian].
10. Shagivaleyeva, G. R. (2007). *Odinochestvo i osobennosti yego perezhivaniya studentami [Loneliness and specificity of its experiencing by students]*. Yelabuga: Izd-vo ОАО "Almedia" [in Russian].
11. Yalom, I. (1999). *Ekzistentsialnaya psikhoterapiya [Existential psychotherapy]*. (T. S. Drabkina, Trans). Moscow: Klass [in Russian].
12. Weiss, R. (Eds.). (1973). *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge: MIT Press [in English].
13. Rokach, A., & Brock, H. (1996). *The causes of loneliness*. Psychology: A Journal of Human Behavior, 33, 1-11 [in English].

Ключевые слова: одиночество, страх одиночества, изолированность, субъективная удаленность, потеря, замкнутость.

К. V. Titova

INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF ATTITUDE TOWARDS FEAR OF LONELINESS

This article is devoted to the generalization and systematization of theoretical approaches to understanding of the fear of loneliness experience. The types of loneliness and their role in forming attitudes to the fear of loneliness are represented. The concept of loneliness among other related concepts (isolation, asociality, stangeness, etc.) is observed. The fear of loneliness as a subjective experience is highlighted as an independent phenomenon. The approaches to studying the attitudes to the fear of loneliness are researched. The types of attitudes to the fear of loneliness such as the psychological distance (distancing from others, norms, values, a certain group and a world as a whole); the loneliness-loss (a consequence of the loss of loved ones, irreversible relations, accompanied with crises tendencies as a response to sudden changes in life); the loneliness-isolation (neurotic loneliness, characterized by deliberate detachment from others associated with the presence of passion triggered by a traumatic experience are theoretically highlighted and studied. In the research it is shown that the loneliness should be distinguished from other related concepts such as isolation, asociality, stangeness, anomie and depression. The term "loneliness" is a general one, the most extensive among these concepts. The phenomenon of loneliness is multidimensional, so the attitude to it can evolve depending on the complexity of its types. There exist such types of loneliness which are experienced as the psychological distance, the loneliness-loss and the loneliness-isolation. The perspective issue for the development and the research of this problem may be studying the fear of loneliness in the context of the crisis. Also, it can be interesting to study the loneliness and its relationship to other complex existential phenomena such as fear, death, absence of sense and freedom.

Keywords: loneliness, fear of loneliness, isolation, psychological distance, loneliness-loss, loneliness-isolation.

Подано до редакції 11.07.14
